

ЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

В.Г. Мороз

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Кримінально-правове значення місця вчинення злочину має неоціненний сенс для теорії кримінального права й практики застосування норм, які містять таку ознаку об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину. Тому ця тема потребує свого належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами, що стосуються місця вчинення злочину, а також значенням цієї ознаки об'єктивної сторони певною мірою займалися такі вчені, як: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, П.П. Андрушко, М.І. Хавронюк, В.І. Тютюгін, А.В. Савченко, В.К. Матвійчук, І.О. Харь, А.А. Поддубний, М.І. Ковальов, В.І. Іванов, В.М. Топоров, А.В. Наумов, В.А. Новокомов, Є.Ю. Пудовочкін, Є.В. Фесенко, О.Н. Миколенко, А.І. Рарог, І. Коржанський, В.М. Смітєнко, М.І. Панов, Є.Л. Стрельцов, М.В. Володько, І.В. Хохлова, П.Л. Фріс, В.І. Туляков, В.О. Навроцький, В.П. Тихий, А.Ю. Строган, М.І. Бажанов, А.А. Музика, В.П. Коняхін, О.М. Костенко, В.К. Гришук, В.Я. Тацій та ін. Проте до цього часу положення, що стосуються значення такої ознаки об'єктивної сторони як місце вчинення злочину на комплексному рівні на знайшли свого дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні значення місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони.

Основні результати дослідження. Значення місця вчинення злочину як ознаки, що характеризує умови вчинення злочину, важко переоцінити. Так, для фахівця-криміналіста воно є важливим, як правило джерелом, що важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про подію злочину та особу злочинця, яка його вчинила. Для кримінолога — вихідним матеріалом для розробки і запровадження профілактичних заходів та запобігання злочинам. Для особи, яка застосовує закон, та фахівця в галузі кримінального права, який здійснює кваліфікацію того чи іншого злочинного діяння за такою ознакою об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення, представляє інтерес з позиції загальної теорії складу злочину, з позиції обмеження меж кримінальної відповідальності для вибору конкуруючих кримінальних кодексів держав, теорії кваліфікації злочинів, в індивідуалізації суспільно небезпечного діяння, в розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення, в розмежуванні суміжних злочинів, умов кримінальної відповідальності, теорії покарання та звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, в диференціації видів відповідальності, в диференціації видів кримінальної відповідальності.

Кримінально-правове значення такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення, визначалося вже й тим, як свідчить наше дослі-

дження, що в 44 статтях Особливої частини КК України 1960 р. воно було обов'язковою ознакою складу злочину, а в статтях КК України 2001 р. у 67 статтях Особливої частини КК України.

У КК України 1960 р. місце вчинення злочину було обов'язковою ознакою основного складу злочину в наступних статтях: 1) ст.56 КК. Державна зрада. У цій статті місце вчинення злочину позначалося так «перехід на бік ворога»; 2) ст.69-1КК. Дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ. Тут місце вчинення злочину позначалося в такому формулюванні, як «...у місцях позбавлення волі»; 3) ст.70 КК України. Контрабанда. У цій статті місце вчинення злочину зазначалося як «...митний кордон України»; 4) ст.70-1 КК України. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Тут також місце вчинення злочину позначалося як «...митний кордон України»; 5) ст.75 КК України. Незаконне перетинання державного кордону. Місце вчинення злочину, сформульоване у цій статті як «державний кордон України»; 6) ст. 76 КК України. Порушення правил міжнародних польотів. Криміналізує це діяння за ознакою місця вчинення злочину, коли виліт українських та іноземних повітряних суден з території України, а також їх посадка після вльоту в Україну проводиться не з аеропортів та в аеропортах (не на аеродромах), відкритих для міжнародних польотів [1, с.273]; 7) ст. 80-1 КК. Приховування валютної виручки. Місце цього злочину сформульовано тут так «...за межами України...»; 8) статті 81, 82, 86 КК України. У ч.3 цих статей місце вчинення злочину сформулювало як кваліфікуюча ознака таким чином «...з проникненням у приміщення чи інше сховище»; 9) ст. 123-2 КК. Незаконне поміщення в психіатричну лікарню. Місцем вчинення цього злочину є психіатрична лікарня; 10) ст. 130 КК. Порушення недоторканості житла громадян. Місцем вчинення цього злочину є житло громадян; 11) ст. 147-3 КК. Злочинне недбале зберігання зерна та насіння олійних культур. Місце вчинення цього злочину відображено в законі наступним чином «...в колгоспах, радгоспах, інших державних чи кооперативних підприємствах і організаціях...»; 12) ст.155 КК. Обман покупців. Місцем вчинення обману покупців були підприємства торгівлі і підприємства громадського харчування [2, с.531]. Підприємствами торгівлі були магазини, кіоски, лотки та інші заклади торгівлі, зокрема, оптові бази, склади, які безпосередньо здійснювали реалізацію товарів населенню, магазини — склади по продажу дрібнооптових товарів, підприємства побутового обслуговування, які здійснювали продаж напівфабрикатів та готових виробів, приймальні пункти склотари, вторинної сировини, сільськогосподарської та іншої продукції, які здійснювали зустрічний продаж товарів [2, с.531-532].

До підприємств громадського харчування відносилися: ресторани, кафе, їдальні та інші заклади системи громадського харчування, в якій вартість харчування оплачувалася або готівкою в процесі обслуговування, або попередньо за певний період, чи сумарно за певний минулий період [2, с.532]; 13) ст.155-1 КК. Обман замовників. Місцем вчинення обману замовників були підприємства побутового обслуговування і комунального господарства незалежно від форми власності на них (державної споживчої кооперації, колективні, приват-

ні, засновані на змішаній формі власності) [2, с.537]. До вказаних підприємств відносили будинки побуту, різні підприємства, які здійснюють ремонт належних громадянами речей за їх замовленнями (майстерні по ремонту побутової техніки, радіотелевізійної апаратури тощо), в тому числі і ті, що виконують гарантійний ремонт, а також інші підприємства, які надавали певні послуги, виконували певну роботу чи інші замовлення громадян (перукарні, хімчистка, лазні, ательє індивідуального пошиву одягу, взуття, виробів із шкіри, підприємства по ремонту і будівництва житла, підприємства, що надавали громадам аудиторські, юридичні, сервісні, транспортні та інші послуги) [2, с.527]; 14) ст.155² КК. Одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, зв'язаних з обслуговуванням населення. Місцем вчинення цього злочину були: сфера торгівлі, громадського харчування, побутового, комунального, медичного, транспортного або іншого обслуговування населення, де виконувалися роботи та надавалися послуги [3]; 15) ст. 155³ КК. Порушення правил торгівлі. Місцем вчинення цього злочину були склади (приміщення в торговельних підприємствах та підприємствах громадського харчування, в яких товари зберігаються після їх отримання для реалізації, бази (підприємства оптової торгівлі, які виконували функції зберігання товарів і забезпечення ними торговельних підприємств і підприємств громадського харчування, тобто підприємств, що є проміжною ланкою між товаровиробником і підприємством торгівлі та громадського харчування, підсобні приміщення (всі допоміжні приміщення, які були призначені для складування товарів, їх фасування та іншої підготовки для реалізації, виробничі зали підприємств громадського харчування, кабінети адміністрації і т. ін.), а також інші приміщення, які безпосередньо не використовувалися для торгівлі і обслуговування покупців, але призначені для нормальної діяльності вказаних в ст. 155-3 КК підприємств [2, с.545]; 16) ст.159 КК України. Потрава посівів і пошкодження насаджень. Місцем вчинення цього злочину були державні, колгоспні чи інші громадські господарства; 17) ст. 160 КК України. Незаконна порубка лісу. Місцем вчинення цього злочину була територія лісів: першої групи, територія лісів заповідників, територія лісів національних і природних парків, заповідні лісові ділянки, ділянки лісів, що мають наукове або історичне значення, ділянки лісів у природних пам'ятниках, лісові ділянки лісопарків; 18) ст. 161 КК України. Незаконне полювання. Місце вчинення злочину, передбаченого ч.1 цієї статті було полювання в недозволених місцях [4, с.583]. Полювання в недозволених місцях — це полювання в таких місцях, де воно взагалі заборонене (заказники, території міст і населених пунктів, зони розташування промислових підприємств і транспортних шляхів) або для зайняття яким необхідний спеціальний дозвіл (в зелених зонах навколо міст і населених пунктів, в державних мисливських, лісомисливських і заповідно-мисливських господарствах, розплідниках мисливських звірів і птахів) [4, с.583]. Місцем вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст.161 КК як кваліфікуючою ознакою були і територія державного заповідника, інші території та об'єкти природно-заповідного фонду [4, с.583-584]; 19) ст. 162 КК України. Незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Місцем вчинення злочину були недозво-

лені місця [4, с.588]. До недозволених для промислу місць відносяться ті, де вилов риби або інших водних тварин було заборонено взагалі або обмежено певним періодом часу (заповідники, заказники, зимувальні ями), в деяких зонах дозволялися лише після нересту, а в інших допускався лише любительський лов [4, с.588]. Місцем злочину, як кваліфікуюча ознака в цій статті, було території та об'єкти природно-заповідного фонду [4, с.588]; 20) ст.162-1 КК. Незаконне видобування корисних копалин. Ч.2 цієї статті передбачала таку кваліфікуючу ознаку цього злочину як місце вчинення злочину — це території та об'єкти природно-заповідного фонду [4, с.589-590]; 21) ст. 163 КК. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Місцем вчинення цього злочину були рибогосподарські водні об'єкти; 22) ст.163-1 КК України. Порушення законодавства про континентальний шельф України. Місцем вчинення цього злочину був певний район (ділянка) континентального шельфу України. Кваліфікуюча ознака цього злочину ділянка континентального шельфу України; 23) ст.183 КК. Втеча з місця позбавлення волі або з-під арешту. Місцем вчинення цього злочину була установа, де особа відбуває покарання у виді позбавлення волі або знаходиться під вартою; 24) ст.183-3 КК України. Злісна непокоря вимогам адміністрації виправно-трудої установи. Місцем вчинення цього злочину була виправно-трудова колонія; 25) ст.183-4 КК України. Незаконна передача заборонених предметів особам, яких тримають у виправно-трудоих установах, слідчих ізоляторів, лікувально-трудоих і лікувально-виховних профілакторіях. Місцем вчинення цього злочину були виправно-трудої установи, слідчі ізолятори, лікувально-трудої або лікувально-виховні профілакторії; 26) ст.184 КК України. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу. Місце вчинення цього злочину — це спеціалізований лікувальний заклад; 27) ст.187-3 КК України. Захват державних або громадських будівель чи споруд. Місце вчинення цього злочину — це місце, де знаходяться ці будівлі чи споруди; 28) ст.187-7 КК України. Участь у збройних конфліктах інших держав. Місцем вчинення злочину була територія, де відбувається збройний конфлікт; 29) ст.199 КК України. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Місце вчинення злочину там, де знаходиться земельна ділянка; 30) ст.201 КК України. Незаконне підняття державного прапора України на річковому або морському судні. Місце вчинення злочину — це морське або річкове судно; 31) ст.202 КК України. Порушення правил користування радіоустановками на судах. Місце вчинення злочину — це судно України або іноземні судна, які знаходяться у водах України; 32) ст.212 КК України. Глум над могилою. Місце, де знаходиться могила, було місце вчинення злочину; 33) ст.220 КК України. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або вибухонебезпечних цехах. Місцем вчинення цього злочину були вибухонебезпечні підприємства або вибухонебезпечні цехи; 34) 221-1 КК. Незаконний провіз на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин. Місцем вчинення цього злочину були повітряні судна, які не належали до збройних сил України; 35) ст.228-1 КК України. Забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, або

іншими матеріалами. Місцем вчинення злочину була територія в межах внутрішніх морських територіальних вод України, територія відкритого моря (для ч. 1 і 2 цієї статті); 36) ст.228-6 КК України. Незаконний вивіз за межі України сировини, матеріалів, обладнання для створення зброї, а також військової і спеціальної техніки. Місце вчинення злочину — це митний кордон України; 37) ст.228-7 КК України. Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини. Місцем вчинення цього злочину був митний кордон України; 38) ст.229-16 КК України. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів. Місцем вчинення злочину було публічне місце — територія, що використовується для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів (в тому числі і місце масового перебування громадян) [5, с.888]; 39) ст.239 КК України. Самовільна відлучка. Місцем вчинення злочину була військова частина, місце служби військовослужбовця, дисциплінарний батальйон; 40) ст.240 КК України. Самовільне знищення частини або місця служби. Місцем вчинення цього злочину була територія частини, місце служби; 41) ст.241 КК України. Дезертирство. Місце вчинення злочину — це військова частина; 42) ст.260 КК України. Мародерство. Місце вчинення злочину — це поле бою; 43) ст. 261 КК України. Насильство над населенням у районі бойових дій. Місце вчинення злочину — це район бойових дій; 44) ст. 263 КК України. Незаконне носіння знаків Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними. Місце вчинення цього злочину — це район воєнних дій.

У чинному КК України така ознака як місце вчинення злочину характерна для таких складів злочинів, як: ст.111 КК України. Державна зрада. Місце вчинення цього злочину в цій статті позначено як: «...перехід на біг ворога...»; 2) ст.151 КК. Незаконне поміщення в психіатричний заклад. Місцем вчинення цього злочину, куди поміщається потерпілий, є стаціонарний психіатричний заклад (це психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад; центр, відділення тощо, всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги). Вид нагляду в психіатричному закладі за хворим не має значення для цієї ознаки [6, с.120; 7]; 3) ст. 158-1 КК. Голосування виборцем на виборчій ділянці більше ніж один раз. Місцем вчинення цього злочину є виборча дільниця. Ця ознака є обов'язковою для об'єктивної сторони цього складу злочину; 4) ст. 158-2 КК. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. Місцем вчинення цього злочину є державні архівні установи та Центральна виборча комісія (де зберігається після виборів або референдуму виборча документація або документи референдуму); 5) ст.162 КК. Порушення недоторканості житла. Місцем вчинення цього злочину є те місце, де знаходиться житло або інше володіння особи. ця ознака є обов'язковою для цього складу злочину; 6) ст.178 КК. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків. Місцем вчинення цього злочину є місце знаходження релігійних споруд чи культових будинків [8, с.190]; 7) ст.179 КК. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь. Місцем вчинення цього злочину може бути місце проведення релігійного заходу у тому числі місце паломництва [8, с.192]; 8) ст.183 КК. Порушення права на отримання освіти. Місцем вчинення цього злочину

за ч.2 цієї статті є державний чи комунальний заклад освіти; 9) ст.184 КК. Порушення права на безоплатну медичну допомогу. Місцем вчинення цього злочину є державний чи комунальний заклад охорони здоров'я (ч.1 ст. 184); 10) ст.185 КК. Крадіжка, ст. 186 КК. Грабіж, ст. 187 КК. Розбій. Місцем вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 3 статей 185, 186 та 187 КК України може бути житло, інше приміщення чи сховище; 11) ст.194-1 КК. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики. Місцем вчинення цього злочину є місце знаходження об'єктів електроенергетики; 12) ст.197 КК. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Місцем вчинення цього злочину є місце, де знаходиться ця ділянка; 13) ст.199 КК. Виготовлення, зберігання, придбання, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів. Місцем вчинення цього злочину, за ознакою ввезення в Україну цих предметів є митний кордон України; 14) ст.201 КК. Контрабанда. Місцем вчинення цього злочину є митний кордон України; 15) ст.203-1 КК. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва. Місцем вчинення цього злочину за ознаками експорт, імпорту цих предметів є митний кордон України; 16) ст.222-1 КК. Маніпулювання на фондовому ринку. Місцем вчинення цього злочину є місце знаходження фондової біржі; 17) ст.227 КК. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції. Місцем вчинення цього злочину є ринок України; 18) ст.237 КК. Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення. Місцем вчинення цього злочину є території, що зазнали забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, де потрібно було провести дезактиваційні чи інші відновлювальні заходи щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення; 19) ст.238 КК. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення. Місцем вчинення цього злочину «ті самі діяння...в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації...»; 20) ст.239-2 КК. Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах. Місцем вчинення цього злочину є землі водного фонду; 21) ст.243 КК. Забруднення моря. Місцем вчинення цього злочину є територія внутрішніх морських чи територіальних вод України, вод в межах виключної (морської) економічної зони України, води відкритого моря; 22) ст.244 КК. Порушення законодавства про континентальний шельф України. Місцем вчинення злочину є певна ділянка (район) континентального шельфу України; 23) ст.245 КК. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Місцем вчинення цього злочину є територія лісових масивів; земляних насаджень, навколо населених пунктів вздовж залізниць. Стосовно стерні сухих дикоростучих трав рослинності або її залишків, то місцем вчинення злочинів є землі сільськогосподарського призначення; 24) ст.246 КК. Незаконна порубка лісу. Місцем вчинення цього злочину є ділянки лісу, захисні чи території інших лісових насаджень, території і об'єкти природно-заповідного фонду, територія інших особливо охоронюваних лісів; 25) ст.248 КК. Незаконне полювання. Місце

вчинення цього злочину — це заборонені для цього місця (на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, в заповідниках; у межах населених пунктів, за певним виключенням, в угіддях не зазначених у дозволах; на відстані ближче 200 метрів від будівель населеного пункту та окремо розташованих будівель, де можливе перебування людей); 26) ст.249 КК. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Місцем вчинення цього злочину є недозволені місця — це ті, де вилов риби або інших водних тварин добувати заборонено взагалі або обмежено певним періодом часу (це водойми заповідників, заказників, а у деяких місцях вона дозволяється лише тільки після нересту); 27) ст.250 КК. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Місцем вчинення цього злочину є рибогосподарські водні об'єкти; 28) ст.252 КК. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду. Місцем вчинення цього злочину є території, взяті під охорону держави та об'єкти природно-заповідного фонду; 29) ст.253 КК. Проектування чи експлуатація споруд без захисту довкілля. Місцем вчинення злочину за введення (прийом) в експлуатацію споруд без захисту довкілля є те місце, де знаходяться такі споруди; 30) ст.261 КК. Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Місцем вчинення злочину є місце знаходження об'єктів, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення; 31) ст.268 КК. Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини. Місцем вчинення цього злочину є митний кордон України; 32) ст.269 КК. Незаконне перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин. Місцем вчинення цього злочину є повітряне судно; 33) ст.273 КК. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах. Місцем вчинення цього злочину є вибухонебезпечні підприємства або вибухонебезпечні цехи; 34) ст.277 КК. Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки. Місцем вчинення цього злочину є місце їх виробництва; 35) ст.279 КК. Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортних підприємств. Місцем вчинення злочину є те, де знаходяться транспортні підприємства, установи або організації; 36) ст.298 КК. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Місцем вчинення злочину є місце знаходження об'єкта археологічної або культурної спадщини; 37) ст.298-1 КК. Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів національного архівного фонду. Місцем вчинення злочину є приміщення Національного архівного фонду; 38) ст.300 КК. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Місцем вчинення злочину за такою ознакою, як ввезення в Україну перерахованих вище творів є державний митний кордон України; 39) ст.301 КК. Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів. Місцем вчинення цього злочину за ознакою ввезення в Україну перерахованих предметів у цій статті є державний митний кордон України; 40) ст. 305 КК. Контрабанда нар-

котичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Місцем вчинення цього злочину є митний кордон України (сюди ж відносяться території спеціальних митних зон); 41) ст.306 КК. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Місцем вчинення цього злочину за ознаками коштів їх розміщення у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах є ці банки, установи, підприємства та їх підрозділи; 42) ст.307 КК. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Місцем вчинення цих злочинів, за ознакою збут перерахованих засобів, речовині аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, є перераховані місця; 43) ст.316 КК. Незаконне публічне вживання наркотичних засобів. Місцем вчинення цього злочину можуть бути місця, що призначені для проведення навчальних, культурних і спортивних заходів та інші місця масового перебування громадян; 44) ст.322 КК. Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів. Місцем вчинення цього злочину можуть бути місця (приміщення) для незаконного вживання лікарських та інших засобів, що не є наркотичними, або психотропними чи їх аналогами [9, с. 676]; 45) ст.332 КК. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України. Місцем вчинення цього злочину є державний кордон України; 46) ст.334 КК. Порушення правила міжнародних польотів. Місцем вчинення цього злочину можуть бути місця польотів з недодержанням у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів або ешелонів; 47) ст.339 КК. Незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні. Місцем вчинення цього злочину можуть бути річкове або морське судно; 48) ст.341 КК. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд. Місцем вчинення цього злочину можуть бути місця знаходження державних або громадських будівель чи споруд; 49) ст.390 КК. Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі. Місцем вчинення цього злочину є місце обмеження волі або місце позбавлення волі [11, с. 443]; 50) Злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарання. Місце вчинення цього злочину — це місце відбування покарання у виді обмеження волі або у виді позбавлення волі; 51) ст.392 КК. Дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань. Місцем вчинення цього злочину можуть бути установи виконання покарань; 52) ст.393. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. Місцем вчинення злочину є місце позбавлення волі або місце знаходження під вартою; 53) ст.394 КК. Втеча із спеціалізованого лікувального закладу. Місце цього злочину — це спеціалізований лікувальний заклад (його знаходження); 54) ст.395 КК. Порушення правил адміністративного нагляду. Місцем вчинення злочину є місце проживання особи або обране місце проживання особи; 55) ст.407 КК. Самовільне залишення військової частини або

місце служби. Місцем вчинення цього злочину є військова частина або місце служби військовослужбовця строкової служби; 56) ст.408 КК. Дезертирство. Місцем вчинення злочину є військова частина або місце служби; 57) ст.419 КК. Порушення правил несення прикордонної служби. Місцем вчинення цього злочину є Державний кордон України; 58) ст.428 КК. Залишення гинучого військового корабля. Місцем вчинення злочину є військовий гинучий корабель; 59) ст.429 КК. Самовільне залишення поля бою. Місцем вчинення цього злочину є поле бою; 60) ст.431 КК. Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні. Місцем вчинення цього злочину є те місце, де військовослужбовець перебуває у полоні; 61) ст.432 КК. Мародерство. Місце вчинення цього злочину — це місце поля бою; 62) ст.433 КК. Насильство над населенням у районі воєнних дій. Місце вчинення цього злочину — це район воєнних дій; 63) ст.434 КК. Погане поводження з військовослужбовцями. Місце вчинення цього злочину — це місце, де військовослужбовці перебувають у полоні; 64) ст.435 КК. Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного півмісяця, Червоного Кристала та зловживання ними. Місце вчинення цього злочину — це район воєнних дій; 65) ст.438 КК. Порушення законодавства та звичаїв ведення війни. Місцем вчинення злочину може бути окупована територія.

Отже, як свідчить аналіз статей Особливої частини чинного КК України, така ознака об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення, зустрічається в 65 складах злочинів.

Суттєву роль така ознака злочину грала в Кримінальному законодавстві дожовтневого періоду, а також в перших радянських кодексах. Рідко їх використовує законодавець зарубіжних держав. З'ясування питання, яке значення має місце вчинення злочину, необхідно починати з його функцій.

Значення місця вчинення злочину, так як і його поняття, повинно розглядатися з позиції двох взаємопов'язаних аспектів:

1). Чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі (в широкому розумінні — це частина фізичного простору, територія, на яку поширюється юрисдикція тієї чи іншої держави і означає суверенітет держави та її право на кримінальне переслідування будь-яких осіб, що вчинили злочин на її території);

2). Вплив місця вчинення злочину на суспільну небезпечність та кримінальну протиправність діяння, визначення ступеня суспільної небезпечності вчиненого, його кваліфікацію, встановлення функціонального зв'язку місця, вчинення злочину з іншими ознаками події злочину і на цій підставі виявлення їх справжнього змісту.

Конкретним проявом першого аспекту значення місця події злочину є вирішення питань.

3). Про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України). Цей вид звільнення від покарання здійснюється тільки судом за місцем відбування покарання засудженим, але проводиться на підставі дії КК України за місцем вчинення злочину, а не місця відбування покарання засудженим.

4). Про застосування обмеження чинності КК України при застосуванні цього закону та конкретизації відповідальності. Місце вчинення злочину впливає на вибір закону про кримінальну відповідальність, за яким особа, яка вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності [12, с.415]. Сюди відносяться положення територіальної юрисдикції, означає поширення державної влади на всіх осіб, які знаходяться на її території (територіальна юрисдикція поширюється на осіб незалежно від їх громадянства) [13, с.182]. Зокрема, це стосується положень ч.1 ст.6 КК України, де зазначається, що особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом [14]. Постає питання, чи має цей принцип виключення із всезагальності? Виключенням з нього є вилучення, що стосується дії правила дипломатичного імунітету (ч.4 ст. 6 КК України — це питання вирішується у відповідності з міжнародними договорами) [14]. Крім того, слід звернути увагу на те, що виділяють також об'єкти, які не є територією України, але на які за певних умов, передбачених нормами міжнародного права та законодавства України, поширюється юрисдикція і сфера застосування кримінального законодавства України [15, с.23]. Це стосується: а) континентального шельфу України. Важливо зазначити, що дія закону про кримінальну відповідальність у просторі тут стосується лише випадків учинення злочинів, пов'язаних з розвідкою континентального шельфу, розробкою його мінеральних і живих ресурсів, провадженням бурових робіт, спорудженням, експлуатацією і використанніям штучних островів, установок і споруд, здійсненням морських наукових досліджень, захистом і збереженням морської сфери; прокладанням і експлуатацією підводних кабелів і трубопроводів (проте юрисдикція і застосування кримінального законодавства не поширюється на води, що покривають континентальний шельф і повітряний простір над ним, режим яких регулюється міжнародним правом) [15, с. 23-24]; б) виключної (морської) економічної зони України. Чинність закону України про кримінальну відповідальність у просторі поширюється лише на випадки вчинення в межах такої економічної зони злочинів, пов'язаних із порушенням правил: ведення рибного промислу, ведення наукових досліджень, проведення робіт зі спорудження штучних островів, установок, споруд і встановлення зон безпеки навколо них, запобігання забруднення морського середовища та ін. [15, с. 23-24]; в) до зазначених об'єктів належать підводні телеграфні кабелі і трубопроводи, що проходять по дну відкритого моря; території дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном; автомобілі послів під прапором України; місце розташування військових частин України на території інших держав (проте територією держави акредитації вони не являються) [6, с. 24]. Головне заключається у тому, ким вчинено злочин, коли посягання відбулося на території, що займає дипломатичне представництво, але особою, що не володіє дипломатичним імунітетом, останні притягуються до кримінальної відповідальності за КК України.

Про застосування конкуруючих кримінальних кодексів держав задля вирішального питання місця вчинення злочину при вчиненні злочинів у просторі за територіальним принципом.

Згідно з ч.2 ст. 6 КК України злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України [14]. Виникає з цього приводу питання, коли злочин вважається вчиненим на території КК України? Відповідь на це питання важлива вже тому, що як зазначається в кримінальному праві України сформульовано дві групи діянь: одна з них представлена злочинами, які включають суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і суспільно небезпечні наслідки (причому наслідки можуть наступати на іншій території; ніж та, на якій було вчинене діяння (бездіяльність)). Наприклад, при слідуванні в потягу на території України з метою вбивства потерпілому пропонується чай з вмістом отрути, який він споживає, але його смерть настає уже на території Польщі. Тому злочин вважається вчиненим на території України, оскільки його було почато на території України. У відповідності з ч.2 ст.4 КК України часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності [14]. Це положення також підтверджує необхідність застосування КК України, оскільки стосовно наслідків тут не йдеться. Однак, практично будь-яка держава, у нашому випадку Польща, може застосовувати щодо особи, яка вчинила злочин, свій кримінальний закон. Друга група представлена злочинами, які містять лише дії (бездіяльність). Чи повинна впливати приведена нами різниця на визначення території вчинення злочинів. Стосовно злочинів, що включають лише дії (бездіяльність) без суспільно небезпечних наслідків, все дуже просто. Якщо вони вчинені на території дії КК України, те і буде територією їх вчинення. Наприклад, місцем вчинення такого злочину, як контрабанда, є митний кордон України, причому у всіх випадках діяння визнається вчиненим на території України.

Злочин вважається вчиненим також на території України, якщо він підготовлений за її межами, а дії, що його утворюють, початі чи вчинені на її території, або ж якщо суспільно небезпечне діяння було почато, чи вчинено поза межами України, а закінчено, чи суспільно небезпечні наслідки, передбачені законом про кримінальну відповідальність, настали на території України [15, с.25].

Згідно ч.3 ст. 6 КК України злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець, або хоча б один із співучасників, діяв на території України [14]. Що ж є територією вчинення злочину співучасниками? Як це випливає з чинного КК України (сформульованим правилом), це буде територія вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) конкретним співучасником. Виходячи із двох груп злочинів, як ми вже зазначали вище, де одна з них представлена діяннями, вчиненими одномоментно, а інша — протягом певного часу, то в останньому випадку суспільно небезпечна дія (бездіяльність) може проходити не виключно на території дії КК України. Наприклад, у потягу вчиняється крадіжка на теренах Польщі і викидається цінний вантаж, а також такі дії відбуваються і на території України. Для України важливо лише те, що частина суспільно небезпечної дії (бездіяльності) вчинена в межах дії її суверенітету (при чому яка це частина (більша, рівна іншій чи менша,

початкова, проміжна або завершальна, значення не має). Тут буде застосовуватися КК України.

Відповідно до ст.27 КК України злочин слід вважати вчиненим на територіях України, якщо організаційна діяльність, підбурювання, пособництво були здійснені за кордоном, виконавець діяв на території України, а також у протилежних випадках, коли той чи інший співучасник діяв в Україні, а виконавець – за кордоном [15, с. 25].

Для триваючого злочину місцем його вчинення необхідно визнати державу, де наступило його «юридичне закінчення» [13, с. 195]. Отже, кваліфікацію триваючого злочину потрібно здійснювати по закону, чинному в місці юридичного закінчення злочину [13, с. 196]. Наприклад, незаконне зберігання вогнепальної зброї (ст. 263 КК України) до його припинення здійснюється постійно і при цьому є завжди кримінально каранним.

Місцем вчинення продовжуваного злочину слід визнати територію тієї держави, де вчиняється останнє із тотожних діянь, що складають один злочин [13, с. 197].

Незакінчений злочин вважається виконаним у тій державі, де була перервана чи вимушено припинена злочинна діяльність [13, с. 197].

При вирішенні питання про місце вчинення складеного злочину, слід виходити з того, що державу, в якій реалізовано останній складний «злочин» і необхідно вважати місцем вчинення такого складного злочину (оскільки в цілому діяння утворює завершене посягання, що відповідає змісту спрямованості умислу вчиненого, тільки при виконанні всіх злочинних актів, що входять у складений злочин) [13, с. 197].

Злочини зі складною об'єктивною стороною (з двома обов'язковими або альтернативними діями) повинні визнаватися вчиненими в тій державі, де вчинена остання злочинна дія (бездіяльність) [13, с. 197-198].

На практиці зустрічаються випадки, коли злочинні наслідки наступають у двох державах, то місцем вчинення злочину з двома або більш наслідками необхідно вважати державу, де була вчинена саме злочинна дія, або бездіяльність [13, с.199].

Як відомо, що ступінь суспільної небезпеки будь-якого злочину залежить від розміру шкоди, що спричиняється правоохоронюваному об'єкту. За цими підставами в низці статей КК України сформульовані кваліфікуючі ознаки того чи іншого складу злочину. І якщо, наприклад, місце вчинення злочину відносно до ст. 133 КК України (зараження венеричною хворобою) неможливо відділити від місця настання злочинних наслідків (навіть відносно декількох потерпілих), то як бути у випадку вбивства двох або більше осіб, смерть яких настала на території різних держав. Механічне застосування теорії наслідків призвело б до помилкової кваліфікації такого вбивства за кримінальними кодексами відповідних держав (як то, вчинене без обтяжуючих обставин). Уникнути цього, на наш погляд, дозволяє врахування законодавчого вираження загального злочинного наслідку, оскільки він настав не в повному обсязі, тоді нема закінченого складу цього злочину (закінченим він буде тоді, коли всі його ознаки будуть в наявності). Виходячи з цього, ми розділяємо позицію

С.І. Тишкевича про необхідність вважати місцем вчинення такого злочину — місце настання останнього наслідку, для закінченого складу злочину (наприклад, передбаченого п.1 ч.2 ст.115 КК України) [16, с.16].

Другий аспект кримінально-правового значення місця вчинення злочину набагато ширший і охоплює сферу від визнання діяння суспільно небезпечним і кримінально-протиправним до призначення покарання. У цьому контексті, на наш погляд, стверджувати, що нема жодного інституту в кримінальному праві, норми якого повністю ігнорували б значення місця вчинення злочину. Зокрема, вирішення питання про правомірність необхідної оборони, крайньої необхідності і затримання злочинця неможливо без врахування місця, в якому вони застосовані. Стосовно до акту необхідної оборони це може знайти вираження в ознаках, що стосуються правомірності необхідної оборони, які відносяться як до посягання, так і до захисту від нього. У першому випадку місце може характеризувати суспільну небезпечність посягання, дійсність суспільної небезпечності посягання. У другому випадку — можливість захисних мір відносно себе і відносно інших осіб, а також відсутність перевищення меж необхідної оборони. Останню обставину підкреслює Пленум Верховного Суду України в постанові №1 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про необхідну оборону» [17, с. 8]. У ній зазначається, що вирішуючи питання про наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не тільки відповідність чи невідповідність засобів захисту і нападу, але й характер небезпеки, яка загрожувала тому, хто захищається, та обставин, що могли вплинути на реальне відношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість тощо [17, с. 8].

Особливості місця вчинення злочину можуть стати фактором, які виключають можливість утворення небезпеки, що загрожує правоохоронюваним інтересам, іншими менш радикальними засобами при крайній необхідності (зокрема, відстріл тварин на території заповідника людьми, які заблукали і їм загрожує голодна смерть, тощо). Крім того, в сукупності з іншими обставинами кримінального провадження, місце, в якому затримано злочинця, здатне вплинути на оцінку меж допустимості спричинення йому шкоди [18, с. 104].

При співучасті місце може стати обставиною, яка засвідчує наявність попередньої змови, наприклад, відносно викрадення чужого майна, чи може виразитися в розміщенні співучасниками предметів, що підготовлені до викрадення в одному місці; при згвалтуванні свідчить про узгодженість дій співучасників стосовно потерпшої особи в певному місці.

Умови місця вчинення злочину лежать в основі встановлення стадії розвитку умисної злочинної діяльності. Механізм такого встановлення пов'язаний з особливостями законодавчого формулювання об'єктивної сторони окремих складів злочинів. Зокрема, контрабанда вважається закінченою з моменту незаконного переміщення предметів через митний кордон України. Тому, дії особи, яка намагалася вивезти певні товари за межі України, становлять замах на вчинення цього злочину.

Слід погодитися з думкою М.Ф. Тельнова, що межі відповідальності співучасників, в тому числі й у просторовочасовому сенсі, витікають з визначення

співучасті, як умисної спільної участі двох або більше осіб у вчиненні умисного злочину [19, с. 12]. І лише в тих випадках, коли частинка злочину, що вчинена у співучасті, вчинена за межами кордону України, вирішувати питання необхідно з позиції теорії повсемісності, місцем і часом вчиненого злочину буде для всіх співучасників та місце, де виконавець виконав свої дії, а для кожного співучасника ще й те місце, де ним безпосередньо були вчинені дії, що причинно пов'язані з діями виконавця і що сприяли досягненню злочинного задуму [20, с. 33].

Як уже нами вище відзначалося, що місце вчинення злочину у вузькому його значенні є просторова характеристика злочину, яка вказана або яку мають на увазі в тій чи іншій кримінально-правовій нормі. У цьому аспекті кримінально-правове значення місця вчинення злочину полягає в тому, що воно може виступати, як:

- 1) конструктивна ознака об'єктивної сторони складу злочину;
- 2) факультативна ознака об'єктивної сторони складу злочину;
- 3) обставина, яка вар'їрує ступінь суспільної небезпеки діяння.

З'ясування кримінально-правового значення місця вчинення злочину вимагає врахування того, що поділ ознак складу злочину на конструктивні (обов'язкові) і факультативні проводиться стосовно загального поняття складу злочину. По відношенню до конкретного складу злочину конструктивність і факультативність одних і тих же ознак — поняття, які один одного взаємовиключають. Іншими словами, місце вчинення злочину стосовно конкретного складу злочину може бути конструктивною, або факультативною ознакою його об'єктивної сторони. Виключається також поєднання першого та третього прояву значення місця вчинення злочину, оскільки воно відноситься до числа ознак, складу основного чи кваліфікованого, тоді не може враховуватися при визначенні міри покарання. Це вже передбачено законодавцем у санкції статті Особливої частини КК України.

У тих випадках, коли місце вчинення злочину виступає в якості конструктивної ознаки об'єктивної сторони складу злочину, то встановлення того, що діяння вчинено в іншому місці, ніж в тому, що передбачено (описано) в диспозиції статті особливої частини КК України, означає взагалі або відсутність в діянні складу злочину (наприклад ст. 273 КК. Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах), або тягне за собою кваліфікацію вчиненого за іншими статтями КК України. Так дії, передбачені ст. 273 КК України, які вчинені в місцях, які не відносяться до вибухонебезпечних підприємств або вибухонебезпечних цехів, не утворюють склад злочину, передбачений цією статтею.

У ролі обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину місце вчинення злочину загалом виражається бланкетною. Це обумовлено низкою обставин. Необхідність використання бланкетної диспозиції в кримінальному законодавстві пов'язана з потребою технічного порядку, що дозволяє уникнути громіздких диспозицій, а також з особливостями деяких об'єктів кримінально-правової охорони, наявністю і ступеня спричинення шкоди, розмір якої важко визначити без звернення до нормативно-правових актів інших галузей права [21, с. 10].

Подібним чином місце вчинення злочину має свій вираз, зокрема, в статтях Особливої частини КК України: 276, 276-1, 271, 251, 250, 395 КК України, тощо. Ретельне його встановлення — необхідна умова його правильної кваліфікації. Наприклад, застосування статей 272, 273 КК України залежить від того, правила виробництва яких видів робіт було порушено винними особами. У визначенні цих видів робіт важлива роль відводиться місцю їх проведення.

У якості кваліфікуючої ознаки обставина місце вчинення злочину передбачено ч.3 ст. 185, 186, 187 КК України, як викрадення, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Тут специфіка місця вчинення злочину така, що воно значно підвищує ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, і у зв'язку з цим закон передбачає його в якості кваліфікуючої ознаки, утворюючи склад злочину з обтяжуючими обставинами [22, с.12].

В інших випадках місце вчинення злочину є факультативною ознакою, яка впливає лише на ступінь суспільної небезпеки, що враховується судом при виборі виду і розміру покарання.

Місце вчинення злочину знаходиться в тісному (функціональному) зв'язку з іншими ознаками складу злочину, в особливості з об'єктивними ознаками. Так, стосовно до ознак об'єкта злочину цей зв'язок виражається в необхідності врахування здатності того чи іншого діяння завдати шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам у даних конкретних умовах місця його вчинення. Такий вплив проявляється не безпосередньо, а через основні ознаки викрадення, яких є чотири: 1) об'єкт злочину — це відносини, які забезпечують охорону чужої власності; 2) характер дій — це протиправне, безвідплатне вилучення чужого майна; 3) наслідки дій — це зменшення частки чужого майна, тобто пряма майнова шкода; 4) корисливий мотив — прагнення незаконно отримати таке майно та мета дій — це звернення вилученого майна на свою користь або іншої особи, в частці яких зацікавлена винна особа. Проте в кінцевому рахунку все це залишається на місці знаходження викраденого майна. Саме воно (місце) відображає корисливий мотив і мету такого переміщення, свідчить про зменшення наявної частини чужого майна, тобто завдання шкоди об'єкту злочину.

Найбільш тісний функціональний зв'язок місця вчинення злочину з ознаками об'єктивної сторони злочину. Загальновідомо, що встановлення ознак об'єктивної сторони злочину викликає найбільшу складність. Так, за проведеним дослідженням цієї проблеми Т.Я. Насирова і В.В. Лазарев судові помилки, які пов'язані із встановленням ознак об'єктивної сторони злочину складають 58,4% від загальної кількості помилок, які допускаються за окремими елементами складу злочину [23, с. 31].

Вплив місця вчинення злочину на характеристику об'єктивної сторони злочину здійснюється по різному. Так, у сукупності з іншими обставинами воно може свідчити про наявність або відсутність об'єктивної сторони злочину (дії, або необхідного причинного зв'язку), характеризувати спосіб вчинення злочину, впливати на розмір завданої шкоди, на визнання тих або інших пред-

метів знаряддями злочину, на визнання злочину закінченим, виступати кваліфікуючим компонентом, свідчить про наявність злочинної змови тощо. Так, етимологічне тлумачення деяких норм Особливої частини КК України свідчить про те, що для наявності описаних в них злочинів важливе значення має те, де виконані дії, які передбачені в законі, місце їх вчинення. У сукупності з іншими обставинами кримінального провадження цей факт відіграє важливу роль у встановленні кримінальної протиправності діяння. Наприклад, в умовах місця у деяких осіб може бути зв'язаний допуск до транспортного засобу (технічне обслуговування автомобіля). Заволодіння ним не утворює склад злочину, передбачений ст. 289 КК України. Незаконне заволодіння транспортним засобом, оскільки за тлумаченням законодавця заволодіння визнається незаконним, коли особа всупереч або поза волею власника (користувача), протиправно вилучає транспортний засіб, не маючи ані дійсного, ані передбачуваного права.

Отже, тут місце вчинення злочину є однією з об'єктивних властивостей злочину, в якому опредмечена протиправність діяння.

Прояв службової недбалості з боку службової особи може проявлятися в залишенні на значний проміжок часу устаткування, техніки тощо в місці, не призначеному для їх зберігання, що потягло за собою розукомплектування, псування тощо (ст. 367 КК).

У сукупності з іншими обставинами кримінального провадження місце вчинення злочину може впливати на характер розвитку причинного зв'язку між діянням і його суспільно небезпечними наслідками. За вивченими нами кримінальними справами такий вплив має місце в 19 випадках (9,5 % спав). Зокрема, водій автомашини ГАЗ-53 взяв у невстановлений для перевезення людей кузов 11 осіб. У дорозі він потрапив у вибоїну, внаслідок чого відкрився один борт і дві жінки попадали на дорогу, отримали при цьому легкі тілесні ушкодження [25].

Загальновідомо, що для визнання діяння причиною злочинного наслідку, воно має задовольнити такі три умови: 1) передувати у часі настанню такого результату; 2) утворювати необхідні умови для його настання; 3) бути головною та безпосередньою причиною настання такого наслідку.

У цьому контексті слід зазначити що будь яке явище, перш ніж виникнути, має свою підставу в реальності, яка має вираз тенденції його розвитку в якості абстракції або реальної можливості. Розвиток причинного зв'язку прискорить неізолювано її спрямування з перетворення можливості в реальність, його можуть замінювати й інші сили, які підключилися — природні явища, дії третіх осіб, іноді це пов'язано з умовами місця, в якому відбувається взаємодія причинно-наслідкових зв'язків. У тих випадках, коли вони виражають закономірність розвитку подій, коли злочинний наслідок з внутрішньою необхідністю випливає із вчиненого діяння (дії або бездіяльності), то між ним і наслідками, що настав, існує необхідний причинний зв'язок. Наприклад, судом Калінінградського р-ну м. Донецька розглядалася справа гр. Б., який звинувачувався у вчиненні злочину, передбаченому ст. 167 КК України 1960 р. і був виправданий. Знаходячись на посаді керівника туристичного походу гр. Б.

ігнорував вимоги Правил організації і проведення туристичних походів, допустив вихід на активну частину маршруту групи за кількістю п'яти осіб, замість шести, яких належало випустити, не виставивши спостереження за схилом, в результаті чого каменепадом був убитий альпініст Ч. З матеріалів справи вбачається, що група робила підйом вранці, так як каменепад частіше всього виникає від танення снігу в середині дня, а виставити спостереження за схилом за умовами місця не було можливості. Виходячи з цього, суд обґрунтовано дійшов висновку, що цей випадок не знаходиться у причинному зв'язку з порушенням вимог інструкції, які допустив гр. Б, оскільки цей наслідок з внутрішньою необхідністю не впливав з бездіяльності гр. Б [25].

Місце вчинення злочину має тісний функціональний зв'язок зі способом вчинення злочину, який в багатьох випадках набував кримінально-правового значення саме в силу специфіки місця вчинення злочину. Так, у відповідності з постановою Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2, «Про судову практику у справах «Про злочини проти життя та здоров'я особи» умисне вбивство вважається особливо жорстоким, коли воно вчинене в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [27, с. 179].

Місце вчинення вбивства також впливає на визнання його вчиненим способом, небезпечним для життя багатьох осіб. Наприклад, постріл у жертву, яка знаходиться в оточенні інших осіб, постріли у натовп, використання вибухового пристрою, який розрахований на спрацювання у масі людей.

Таким чином, місце вчинення злочину є важливою об'єктивною властивістю злочину, яка в сукупності з іншими обставинами кримінального провадження має істотний вплив на кримінально-правову оцінку діяння, яка сприяє виявленню ознак об'єктивної сторони, впливає на ступінь суспільної небезпеки злочину.

Надто важлива роль відводиться місцю вчинення злочину при встановленні суб'єктивної сторони злочину. Вивчення нами кримінальних проваджень показало, що місце вчинення злочину в сукупності з іншими обставинами справи, сприяє виявленню суб'єктивної сторони злочину в 147 випадках. А саме, допомогло встановити прямий умисел — 117, непрямий — 5, злочинну самовпевненість — 7, злочинну недбалість — 19, мотив — 20, мету — 1, емоційний стан — 1.

Загальновідомо, що встановлення суб'єктивної сторони злочину проводиться на підставі аналізу об'єктивних ознак вчиненого злочину. Забезпечує таку можливість принцип психофізичної єдності людської поведінки, який означає відповідність будь-якому вчинку відповідних йому психічних процесів. Ця відповідність і дозволяє, за матеріалізованими їй слідами, тобто вчинками встановити самі ці психічні процеси, їх зміст і спрямованість. Тому, на наш погляд, є вірним твердження Гегеля, що людина є ніщо інше, як низка її вчинків [28, с.236]. Проте, діалектика взаємодії фізичного і психічного в діяльності людини така, що не тільки перше визначає друге, але існує і зворотний вплив.

Генерація злочинного наміру умовами місця вчинення злочину є непоодиноким явищем. Про це свідчить проведений нами аналіз судової практики.

Так, мотивація злочинного діяння так чи інакше була детермінована умовами місця вчинення злочину в 62 з 200 вивчених нами кримінальних справ (31%). Її розподілення в цілому таке: користь — 43; хуліганські спонукання — 25; помста — 2; ревнощі — 1; особиста зацікавленість — 12; невірні зрозумілі інтереси служби — 1; страх — 2; неточність — 21 та інше. Типовим прикладом генерації злочинного наміру може стати справа гр. П., який спільно з гр. Н. вчинив крадіжку ікони гр-на Д. Так, П. чув протест, що вартість цієї ікони дорівнює вартості автомобіля «Мерседес». Це й стало обставиною, яка сформулювала злочинний умисел [29].

Висновки. На підставі викладеного можна прийти до висновку, що:

1. Місце вчинення злочину має значення з позиції загальної теорії складу злочину. Так, місце вчинення злочину, як ознака об'єктивної сторони, щоб відрізнитися від ознак інших елементів складу злочину, повинно характеризувати умови вчинення суспільно-небезпечного діяння [30, с. 63]. Головне для такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення, щоб воно відповідало поняттю ознаки складу злочину. Слід розуміти, що місце вчинення злочину в якості факультативної ознаки виступає лише стосовно до загального поняття злочину. Натомість у конкретних складах злочинів, де воно передбачено, ця ознака є обов'язковою.

2. Місце вчинення злочину має значення як загальна умова кримінальної відповідальності, (відповідає такій функції місця вчинення злочину, як загальній умові кримінальної відповідальності). Як загальна умова кримінальної відповідальності, ця ознака передбачена статтями 6, 7, 8 КК України, включеними в розділ 2 під назвою «Закон України про кримінальну відповідальність» в яких закріплені принципи чинності КК України в просторі — відповідно територіальний і громадянства. На підставі цих принципів регламентована кримінальна відповідальність за злочини, вчинені на території України і за межами України. Як загальна умова кримінальної відповідальності місце вчинення злочину має значення для застосування в цілому КК України в просторі [31, с.117].

3. Місце вчинення злочину має важливе значення у його доказуванні (відповідає такій функції місця, як доказування в кримінальному провадженні). Дійсно, що вчинення злочину не може вважатися доказаним, якщо не встановлено місця, де воно було вчинено [32, с.433]. У зв'язку з цим місце вчинення злочину, що характеризує подію злочину, наголошене в числі обставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі (ст.91 КПК України).

4. Значення місця вчинення злочину в відмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення (відповідає розмежувальній функції цієї ознаки злочину). Так, аналіз ст.248 КК України 2001 р.(незаконне полювання) і ст.85 КУпАП (порушення правил використання об'єктів тваринного світу) свідчить, що їх розмежування проводиться за ознаками об'єктивної сторони, зокрема, за місцем вчинення злочину (кримінально караним є діяння, коли воно проводиться в такому місці як заповідники або інші території або об'єкти природно-заповідного фонду) [28, с.245]. Крім того, особливості місця можуть стати фактором, які виключають можливості усунення небезпеки, що загрожу-

ють правоохоронюваним інтересам, іншими менш радикальними засобами при крайній необхідності (наприклад, відстріл тварин на території заповідника, туристами, які заблукали та виснажені голодом і холодом, що загрожує їх життю).

5. Значення місця вчинення злочину в теорії покарання та звільненні від кримінальної відповідальності і покарання (відповідає такій функції місця вчинення злочину, як диференціації видів кримінальної відповідальності). У даному випадку кримінально-правове значення місця вчинення злочину є в тому, що воно може виступати обставиною, яка вар'їрує ступінь суспільної небезпеки злочину. В цій якості воно має вплив на індивідуалізацію кримінальної відповідальності і навіть звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, а також виступає пом'якшуючою обставиною призначення покарання.

З'ясування кримінально-правового значення місця вчинення злочину вимагає засвоєння того, що поділ ознак складу злочину на конструктивні (обов'язкові) і факультативні проводиться стосовно до загального поняття складу злочину. Натомість по відношенню до конкретного складу злочину конструктивність і факультативність одних і тих де ознак — поняття, які один одного взаємовиключають. Іншими словами, місце вчинення злочину стосовно конкретного складу злочину можуть бути або конструктивною або факультативною ознакою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лихова С.Я., Матишевський П.С., Стрижевський А.А. Коментар до ст. 76 КК України / С.Я. Лихова, П.С. Матишевський, А.А. Стрижевський // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р.; за ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. — К. : Юрінком, 1997. — С.273-274.

2. Андрушко П.П. Господарські злочини / П.П. Андрушко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства й постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. — К. : Юрінком, 1997. — С.473-594.

3. Кримінальний кодекс України 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — №2. — Ст. 14.

4. Матвійчук В.К. Глава VI (ст.ст. 155², 160-163¹ Особливої частини КК / В.К. Матвійчук // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р.; за ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондрат'єва, С.С. Яценка. — К. : Юрінком, 1997. — С.579-594.

5. Фесенко Є.В. Коментар до ст. 229-16 КК / Є.В. Фесенко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р.; за ред. В.Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С.С. Яценка. — К. : Юрінком, 1997. — С. 888-889.

6. Борисов В.І. Злочини проти волі, честі та гідності особи (ст.ст. 146-148, 151 КК) / В.І. Борисов // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х ч. — Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін: за

ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — Х. : Право, 2013. — С.106-151.

7. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. // відомості Верховної Ради України. — 2000. — №19. — Ст. 143.

8. *Тарасенко А.В.* Злочини проти виборчих, трудових та інших основних прав і свобод людини і громадянина (ст. ст. 178-181) А.В. Тарасенко // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2-х т. — Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. — [5-те вид. допов.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. — Х. : Право, 2013. — С. 189-200.

9. *Баулін Ю.В.* Коментар до ст.ст. 305-327 КК України / Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т.; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — [5-те вид., допов.] — Х. : Право, 2013. — С. 613-327.

10. *Хавронюк М.І.* Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. — К. : Істина, 2004. — 504 с.

11. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступлений / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права: [научное издание]. — Т.4. Состав преступления. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 237-236.

12. *Иногамова-Хегай Л.В.* Действие уголовного закона в пространстве / Л.В. Иногамова-Хегай // Энциклопедия уголовного права. — Т.2. Уголовный закон. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 182-260.

13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. - № 2341-III. — Ст. 131.

14. *Борисов В.І., Пономаренко Ю.А.* Закон про кримінальну відповідальність / В.І. Борисов, Ю.А. Пономаренко // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова. — Т.1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013. — С. 10-35.

15. *Тишкевич И.С.* Применение уголовного закона в судебной практике БССР / И.С. Тишкевич. — Минск : Изд-во Белорусского ун-та, 1982. — 190 с.

16. Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 р. №2 // Постанови Пленуму Верховного суду України (1972–2004): Офіційне видання у двох томах. — Т.2; за заг. ред. Голови Верховного суду України В.Т. Маляренка. — Київ : Верховний Суд України, 2004. — С.7-9.

17. Кримінальне право України: Загальна частина: Практикум: Навч. посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К. : КНТ, — 2006. — 432 с.

18. *Тельнов Н.Ф.* Ответственность за соучастие в преступлении / Н.Ф. Тельнов. — М. : Юрид. лит., 1974. — 136 с.

19. *Блум Н.И.* Действие советского уголовного закона в пространстве / Н.И. Блум. — М., 1969. — 237 с.

20. *Пикуров Н.И.* Квалификация преступлений при бланкетной форме диспозиции уголовного закона: автореф. дис. канд. юрид. наук: за спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Н.И. Пикулов. — М., 1982. — 20 с.

21. *Акоев К.Л.* Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение: автореф. дис. канд. юрид. наук: за спец. 12.00.08. — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / К.Л. Акоев — М., 1983. — 19 с.

22. Насырова Т.Я., Лазарев В.В. Теологическое толкование советского закона в пространстве / Т.Я. Насырова, В.В. Лазарев В.В. // Правоведение. — 1988. — №2. — С. 29-37.

23. Ємельяненко В.В. Коментар до ст. 289 КК України / В.В. Ємельяненко // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2-х т.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Т.2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — Х. : Право, 2013. — С. 567-572.

24. Архів народного суду с. Волновахи. Справа № 6861. 1992 р.

25. Архів районного суду Калініського р-ну м. Донецька. Справа № 503, 1993 р.

26. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973-2011 роки): станом на 26 вересня на 2011 р. / [упоряд. Ю.М. Грошевий, О.В. Каплина, В.І. Тютюгін]. — Х. : Право, 2011. — С. 177-187.

27. Гегель. Энциклопедия философских наук. Гл. 1. Логика; под ред. А. Деборина, Н. Карева. Соч. — М. : Госиздат, 1929. — Т. 18. — 735 с.

28. Архів народного суду с. Волновахи. Справа № 1325. - 1995 р.

29. Благов Е.В. Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекций] / Е.В. Благов. — М.: Юрлит-информ, 2012. — 344 с.

30. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л.Д. Гаухман. — М. : А.О. «Центр Юр Информ», 2001. — 316 с.

31. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права: [научное издание]. — Т.4. Состав преступления. — СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. — С. 237—502.

Мороз В.Г. Значення місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони

У статті розглянуті проблеми, що стосуються значення місця вчинення злочину з позиції загальної теорії складу злочину, як конструктивної ознаки складу злочину, як факультативної ознаки злочину, як обставини, вар'їрує ступінь суспільної небезпеки діяння тощо.

Ключові слова: місце вчинення злочину, конструктивна ознака, факультативна ознака, вплив місця вчинення злочину та встановлення об'єктивної і суб'єктивної ознак злочину.

Мороз В.Г. Значение места совершения преступления как признака объективной стороны

В статье рассмотрены проблемы, касающиеся значения места совершения преступления с позиции общей теории состава преступления, как конструктивного признака состава преступления, и факультативного признака преступления, как обстоятельства, варьирует степень общественной опасности деяния и т.д.

Ключевые слова: место совершения преступления, конструктивный признак, факультативный признак, влияние места совершения преступления и установления объективной и субъективной признаков преступления.

Moroz V. The value of the crime scene as a sign of the objective side

The article deals with problems related to the value of the crime scene from the perspective of the general theory of crime as constructive elements of a crime, as optional elements of a crime, as circumstances vary the degree of social danger of the act, etc.

Keywords: *crime scene, structural feature, an optional feature, the effect of the crime scene and the establishment of objective and subjective elements of a crime.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014.